

EDITORIAL: TEORETICKÉ A EMPIRICKÉ ODPOVĚDI NA SOUČASNÉ SOCIÁLNÍ ZMĚNY

Život v současných společnostech se stává pro mnohé stále více složitý a nepřehledný. Sociální změny probíhají nerovnoměrně, prohlubují nerovnosti zděděné po 20. století a vytvářejí nové problémy, výzvy a otázky. Zatímco jedna část lidstva žije v sociální realitě, která ještě před několika lety byla jen možností na stránkách sci-fi románů, a jinde vyvstávají znovu otázky (ne)konformity v podmínkách připomínajících aktualizované verze nástupu starých totalitarismů, další část čelí zásadnímu nedostatku základních potřeb, jako jsou voda, jídlo a bezpečí v prostředí opakujících se genocid a modernizovaných barbarismů. Všichni jsou pak spojeni hrozbou realizace globalizovaných rizik produkovaných v racionální kolonizaci prostoru prostředky (post)industriální moderny.

Potřeba porozumět těmto komplexním a heterogenním proměnám současných společností nutí sociology klást si otázku, zda jsou teoretické koncepty a empirické nástroje vyvinuté ve 20. století stále adekvátní. Na jedné straně zůstávají některé klasické teorie stále živé a témata, která byla kdysi považována za překonaná, se znovu vynořují s novou aktuálností. Na druhé straně se objevují nové sociologické koncepce a přístupy, které novým způsobem vysvětlují procesy utvářející dnešní svět. Toto zvláštní číslo časopisu *Studia Sociologica* přináší čtyři články, které jsou příkladem těchto dvou vzájemně se doplňujících trendů – kontinuity a inovace – a dokládají schopnost sociologie reagovat na vývoj a výzvy současných společností.

Článek Alexandry Mentingové *Princip závazku a konzistence chování* přispívá k dlouholeté diskusi o lidském rozhodování v sociálním kontextu tím, že empiricky ověřuje klasický princip závazku a konzistence. Autorka s využitím experimentální metodologie zkoumá, jak přijetí závazku ovlivňuje dodržování sociálně očekávaného chování jednotlivců i v situacích, kdy situace podporuje podvádění. Tato práce situující se do tradice výzkumu behaviorální ekonomie a výzkumu přesvědčování je současně relevantní ve svém přesahu k širším sociologickým debatám o internalizaci norem a přetrvávání sociálního vlivu.

Přehledová studie Karla Bauera *Koncepce genocidy: teorie vzniku genocidy* se zabývá historickou rekonstrukcí a porovnáním teoretických koncepcí genocidy. Autor v textu diskutuje, jak různé přístupy pomáhají systematizovat naše porozumění tomuto fenoménu a jak se modely genocidních procesů vyvíjely v závislosti na historických zkušenostech a poznatcích z výzkumu. Tato práce nejen reflektuje dlouhodobé sociologické otázky

týkající se masového násilí a mechanismů kolektivní sociální destrukce, ale zároveň upozorňuje na nedostatky stávajících teoretických modelů a potřebu jejich dalšího rozvoje.

V článku *First Steps in the Development of a Multilevel Model of Resilience for the Czech Attitude Barometer Panel Survey (2024–2027)* Pat Lyons a Petr Lupač představují nový teoretický a empirický rámec pro studium resilience v současných společnostech. Jejich práce rozvíjí makro-mikro-makro model, který integruje individuální, komunitní a společenskou odolnost a zdůrazňuje, jak souvisí resilience jakožto schopnost společnosti vyrovnávat se a překonávat disrupce a krize se společenskou polarizací a negativními emocemi, jako je hněv a úzkost. Tím přispívají k probíhajícím debatám o stabilitě sociálních struktur tváří v tvář současným politickým, ekonomickým a environmentálním nejistotám. Jejich studie je příkladem adaptability sociologie při vývoji nových, empiricky využitelných konceptuálních modelů pro řešení vznikajících společenských výzev.

Konečně článek Jakuba Mlynáře *K uplývající přítomnosti: Jedinečnost a opakování v sociálním jednání* se zabývá základními sociologickými a filozofickými otázkami týkajícími se času, sociálního jednání, smyslu a ko-konstituce sociálních struktur. Mlynář ve své studii navrhuje zaměřit se na „pomíjivou přítomnost“ jako klíčové místo pro utváření sociálních struktur. Jeho příspěvek zpochybňuje některé konvenční předpoklady sociologie a nabízí metodologickou reorientaci, která upřednostňuje kontinuální, emergentní povahu sociální reality.

Články v tomto čísle nejen dokumentují aktuální stav sociologického myšlení, ale také odráží širší dynamiku vědeckého poznání, která osciluje mezi revizí zavedených teorií a nutností inovace způsobů, jakými nahlížíme a chápeme sociální realitu. Pokud se sociologie chce vyrovnat s výzvami současného světa, nesmí se spokojit pouze s aplikací existujících rámců, ale musí být schopna identifikovat slepá místa vlastního analytického aparátu, reflektovat jeho historickou podmíněnost a rozvíjet nové analytické nástroje odpovídající specifikům dnešního sociálního světa. Texty obsažené v tomto čísle ukazují různé způsoby, jak tuto ambici naplnit – ať už prostřednictvím experimentální validace klasických mechanismů sociálního jednání, kritické rekonstrukce teoretických modelů, formulace nových empirických přístupů, nebo metodologické redefinice základních kategorií sociální analýzy. Pokud má sociologie pokročit ve své pozici jako relevantního místa, odkud lze respektovaně hovořit o současném světě, musí se adaptovat nejen na proměnu svého předmětu, ale také reflektovat, jak se tato proměna otiskuje do samotných sociologických kategorií a nástrojů, které užíváme pro jejich empirické uchopení.

Doufáme, že toto zvláštní číslo poslouží jako reflexe přetrvávající relevance sociologie a jako výzva k dalším diskusím o jejím dalším směřování.

Petr Lupač

Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

E-mail: petr.lupac@ff.cuni.cz